

בכורות נב

ADDENDUM

משה שווערד

א. ספר תפארת ישראל - פרק לד

ועוד יש במדרש (בראשית רבה פ"א) למה בבי"ת שהוא לשון ברכה ולא באל"ף שהוא לשון ארור ע"כ. והנה דברים אלו מגלים לך דברים גדולים, כי ראוי העולם שנברא בב' וזה כי הבי"ת בפרט הוא התחלת הרבוי שהרי האל"ף אין בו רבוי ואילו הבי"ת הוא התחלת הרבוי, והוא ברכה ולפיכך מלת ברכך כלם אותיות השניות שהם לשון ברכה הבי"ת באחדים הכ"ף בעשירות הרי"ש במאות שמן השני התחלת הרבוי שהוא ברכה, וארור התחלתו באל"ף כי האל"ף הוא אחד ואין באחד רבוי שהוא ברכה. וזה שאמר כי העולם נברא בבי"ת מפני שהוא לשון ברכה ולא נברא באל"ף שהוא לשון ארור, כי בריאת עולם הוא הרבוי שהוא מן השם יתברך ראוי שיהיה נברא בבי"ת שהוא התחלת הרבוי והברכה ולא באל"ף, שהבראה היא הברכה בעולם ואיך יהיה נברא באל"ף שאין בזה ברכה כלל רק סימן ארירה...

ב. גור אריה על דברים - פרק כא פסוק יז

[יד] כנגד שני אחים. ואין פירושו שיקח הבכור "פי שנים בכל אשר ימצא", דהיינו הנכסים כולם שיקח שני חלקים, דבכבא בתרא (קכג). מסקינן דילפינן מיוסף, שנאמר (ר' דה"א ה, א) "ובחללו יצועי אביו ניתנה בכורתו ליוסף", ושם לא ניתן לו אלא שני חלקים כנגד שני בנים, שנאמר (בראשית מה, ה) "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי". והשתא דכתיב "בכל אשר ימצא לו", בשלמא אם פירושו שיקח שני חלקים בכל הנכסים, הוי אתי שפיר "בכל אשר ימצא לו", כלומר דבכל הנכסים יקח שני חלקים. אבל השתא, למה לי, לפיכך דרשו (בכורות נב.) דילפינן מזה למעט שאינו נוטל בראוי, [ד] אם היה לאביו מלוה ביד אחר, אין הבכור נוטל בו פי שנים, דהוי ראוי (ב"ב קכה ע"ב), והתורה אמרה "בכל אשר ימצא לו" (כ"ה ברא"ם):

ג. חשוקי חמד מסכת בכורות דף נב עמוד א

על שם אחיו המת: נשכר לומר קדיש עבור נפטר, ולאחר עשרה חדשים הבחין שהחליף את השם שאלה מעשה באדם ערירי שנפטר וקודם פטירתו שכר אדם שיאמר עליו קדיש וילמד משניות במשך כל השנה, ואכן הנשכר אמר את הקדיש ולמד כל יום עליו פרק משניות, אולם לאחר עשרה חודשים כשרצה לפרסם שעושה סיום משניות לעילוי נשמתו, הבחין לתדהמתו שהחליף בשמות, שבמקום לומר קדיש על ראובן בן יעקב, אמר במשך כל הזמן שהוא אומר קדיש ולומד משניות לעילוי נשמת יעקב בן ראובן, ועתה בא לשאול, האם צריך להשיב את הכסף ליורשי הנפטר, כיון שמעל בתפקידו, או אולי ימשיך ללמוד ולומר משניות במשך עשרה חדשים נוספים, או אולי אף שחשב שזה עולה לנשמת יעקב בן ראובן, מ"מ הקדוש ברוך הוא יודע את האמת, והכל עלה לנשמת ראובן בן יעקב?

תשובה בשו"ת חת"ס (יו"ד סימן שמח) **כתב בשם השב יעקב שכל מי שאומר קדיש שמגיע לחבירו לא הועיל לעצמו, ולא הפסיד לחברו, דמ"מ עולה לנשמת מי ששייך לו, ולפע"ד הוא מש"ס בב"ק (דף עו ע"א) הגונב עולתו של חבירו והקריבה פטור שהרי חזרה קרן לבעלים פי' קמי שמיא גליא למי העולה והכא נמי דכוותיה. ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן נז) נשאל שא"כ למה החוטף ברכה צריך לשלם עשרה זהובים, והלא זה עולה לשם הנחטף, ועוד הקשה שהרי בגמרא שם איתא באופן ששחטו לשם הבעלים, אבל אם לא שחטו לשם הבעלים לא עלו לו לשם חובה, ולכן תירץ המהר"ם שיק שכיון שכל אחד בבית הכנסת הוא שותף, א"כ יש לו זכות ממונית לומר קדיש, והחוטף זאת ממנו הרי הוא גזלן ואין עונים אחריו אמן, וא"כ הלא הוא מפסיד את הציבור מלענות אמן ויש בזה הפסד הרבים, ולכן נחשב הקדיש כקרוב שקיי"ל בובחים (דף ו' ע"ב) שאפילו שלא לשמן כשרים ועולים לבעלים לשם חובה דלב ב"ד מתנה עליהם, והוא הדין בקדיש שלב ב"ד מתנה שהאומר קדיש שלא כדין, זה לא יחשב גזל כיון שהרבים לא הפסידו את האמן, וזה עולה לשם מי שצריך.**

ולכאורה נמצא לפי זה שבקדיש של יחיד אינו עולה לשם הנפטר, ואין אומרים כלפי שמיא גליא, וכן **מובא בספר סוכת שלום (כלל ב, לרבי אליהו גוטמאכער) שאם לומדים קבוע לעילוי נשמת אחד, די שיאמרו בפעם הראשונה, אבל אם לומדים פעמים בשביל זה, ופעמים בשביל אחר, צריך לומר בפירוש שהוא לומד לעילוי נשמתו, ואין לומר כיון שהיה במחשבה ללמוד בעד פלוני, קמיה שמיא גליא, שעושה בעבור זה, דהא אמרינן דהמתפלל על חבירו בפניו, אין צריך להזכיר שמו, אבל שלא בפניו צריך להזכיר שמו, עיין שם. ומ"מ נראה שכל דברי החת"ס והמהר"ם שיק אמורים כשאחד גוזל את חבירו ועושה זאת לעילוי נשמת אחר, אבל בעניינו ששכרו אותו בכסף מלא, ונחשב כפועל שלו ולמד והתפלל לעילוי נשמתו, אף שטעה ואמר שם אחר, גם רבי אליהו גוטמאכער יודה שכלפי שמיא גליא והכל עולה לשם אותו שנתכוון לו.**

כ ❧ אז ישיר • ❧ מאמרי תשעה באב

ולא השדות חוזרות לבעליהן, אלא עבדים אוכלין ושותים ושמחים ועטרותיהם בראשיהם, כיון שהגיע יום הכיפורים, תקעו בית דין בשופר, נפטרו עבדים לבתיהן, וחזרו שדות לבעליהן.

מהי מהות היוכל? מפסוקי התורה נראה שהיוכל נועד להחזיר דברים למקומם הטבעי והראוי, העבדים חוזרים למשפחותיהם, והשדות חוזרים לשבט ולמשפחה המקוריים שלהם, תקיעת השופר ביום הכיפורים היא המסמלת שהגיע הזמן שהדברים יחזרו למקומם הטבעי והראוי.

בדרך דומה יש לראות את תשעה באב, לפני שחטאו ישראל בחטא המרגלים, שביום זה נועדו ישראל לחזור אל ארץ האבות, לחזור אל הנחלה שהבטיח הקב"ה לאברהם אבינו. תשעה באב נועד מלכתחילה להיות יום של 'ושבתם איש אל אחוזתו', מעין 'יוכל' עבור כל בני ישראל.

אפילו בזמן הזה, שאין בני ישראל יושבים על אדמתם, ואין היוכל נוהג, יום הכיפורים הוא מעין 'יוכל', כי אמרו המקובלים שביום זה היצר הרע השוכן בקרבנו חוזר למקומו הראוי, שאנו משתחררים מהיצר, וזוכים שהנשמה חוזרת ועולה למקור מחצבתה, למקומה הראוי, בטהרה.

המהר"ל ('נתיבות עולם' נתיב התשובה פ"ב) מרחיב רעיון זה, וז"ל:

אמר רבי יוסי הגלילי, גדולה תשובה שמביאה גאולה, שנאמר 'ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב' (ישעיה נט,ב), מאי טעמא 'ובא לציון גואל', משום 'ולשבי פשע ביעקב'. אמר רבי יונתן, גדולה תשובה שמקרבת גאולה לעולם, שנאמר 'שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וצדקתי להגלות' (ישעיה נא,א). פירוש, מפני שבעל תשובה חוזר בתשובה, ונבדל מן היצר הרע, ויוצא בזה לחירות, כי בעל החטא הוא משועבד למלך זקן וכסיל, זה יצר הרע, למה נקרא שמו 'מלך' שהכל שומעין לו וכו' (קהלת רבה פ"ד סימן י"ג) כדלעיל. ומפני שהאדם תחת רשות יצרו, אשר הוא מושל בו, ובעל תשובה יוצא לחירות מן היצר הרע, ודבר זה גאולה גם כן, ולפיכך מקרב גם כן הגאולה שיהיו נגאלים מכח האומות המושלים והם מחטיאים את ישראל, וכבר ביארנו, שבשביל טעם זה היוכל שהוא גאולה לעבדים היה ביום הכיפורים, כדכתיב 'ביום הכיפורים תעבירו שופר בכל ארצכם' (ויקרא כה,ט), 'ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ'

(ויקרא כה,כד), וכמו שהתבאר במקומו, וזה כי יום הכיפורים הוא גאולה לנפש האדם שיוצא לחירות מן יצר הרע אשר משעבד באדם, ולכך היו שניהם ביחד גאולת הגוף וגאולת הנפש, ולכך אמר כי התשובה מקרבת הגאולה. וידוע עוד כי התשובה מצד המדרגה העליונה שהיא מדרגת הגאולה, ששם היציאה לחירות מכח האומות, ודבר זה מבואר מאוד.

כלומר, החטא והיצר משעבדים את האדם, והחוטא נעשה עבד ליצרו ומאבד את חירותו. אולם כשנעשה לבעל תשובה, יוצא הוא לחירות, כיון שהבעל תשובה משליך מעליו את עול היצר ונהיה בן חורין אמיתי. מטעם זה, מבאר המהר"ל, גאולת העבדים של יובל חלה ביום הכיפורים, כי יום הכיפורים הוא יום בו משתחרר האדם מכבלי העבדות ליצרו, יום של גאולה לנפש האדם, וביום זה קבעה התורה שתהיה גאולה לגוף יחד עם הנפש.

היובל מסמל שחרור משעבוד, שחרור של כל דבר הכובל את האדם, הן דברים חיצוניים והן דברים פנימיים, וכאשר האדם משתחרר מכל הדברים המשעבדים אותו, הרי שיכול הוא לחזור לעצמו ולמקומו הטבעי והראוי.

לתכלית זו נועד היום התשיעי בחודש אב, שיום זה ראוי היה להיות יום עם בחינה של 'יובל', של שחרור וחזרה למקום הטבעי והראוי, אך חטא המרגלים הסיר מיום זה את המאפיינים המיוחדים הללו, ומאז ואילך לא רק שאיבד תשעה באב את מעמדו ואת תכליתו כ'יובל', אלא נתהפך אופי היום, עד שתשעה באב מסמל שעבוד ועול זה, ההיפך משחרור וחירות, כי בתשעה באב גלו ישראל מארצם, ובת"ב נעקרו ישראל ממקום הראוי וממדרגתם הרוחנית הראויה.

אולם הקב"ה העניק לבני ישראל יום אחר בשנה, במקום תשעה באב, והוא יום הכיפורים, ובחינת ה'יובל' של תשעה באב עברה ליום הכיפורים. יום הכיפורים נהיה מעין תחליף לתשעה באב, שביום הכיפורים יכולים אנו להשתחרר משעבוד היצר ולשחרר את הנפש שתחזור למקומה

הטהור, הראוי והטבעי. שחרור זה מצטרף אל שחרור הגוף שמסמלת תקיעת השופר של שנת היובל ולחזרת השדות לבעליהן המקוריים.

מעשה יש לפרש את דברי חז"ל ש'כל האוכל ושותה בתשעה באב כאילו אוכל ושותה ביום הכיפורים' באור חדש, ובלשונו של הגר"מ שפירא זצ"ל המובא בספר 'אפיקי מים': 'שהחילול של תשעה באב בעצם אינו אלא חילול של יום הכיפורים', כי תשעה באב ויום הכיפורים 'חד ענינא דמועד ניהו', ועל כן כשביקשו חז"ל להראות את חומרת צום תשעה באב, השוו את האכילה בו לאכילה ביום הכיפורים^ט.